

L'HUMANISME I EL TEMA DE LA IMMORTALITAT EN EL PRIMER LLIBRE DE LO SOMNI DE BERNAT METGE

Pedro Santonja

EL MOMENT HISTORIC

Bernat Metge ha estat acusat d'escepticisme, de forma unànime, pels grans crítics de la literatura catalana. (1) Aquesta actitud uni-

---

(1) Diu LL. NICOLAU D'OLWER en la reducció que fa de *El Somni de Bernat Metge*, Ricard Duran i Alsina: Impresor-Llibreter, Barcelona, 1919, pàg. 2: «...la posició d'En Metge és d'un escèptic que dubta...»

MANUEL MONTOLIU és de la mateixa opinió: «una discreta dosi d'escepticisme materialista», diu quan es refereix a Bernat Metge en la seva obra: *Eiximenis, Turmeda i l'inici de l'Humanisme a Catalunya: Bernat Metge*, Editorial Alpha, Barcelona, 1959, pàg. 138.

ANTONI VILANOVA, en el seu discurs llegit el dia 18.5.1958 en la Real Academia dels Bones Lletres de Barcelona: *La gènesis de «Lo Somni» de Bernat Metge*, Gráficas Marina, Barcelona, 1958, pàg. 21. Diu: «Su novedad más audaz, no exenta de una incipiente heterodoxia, se basa en el claro escepticismo que Bernat Metge pone de relieve y en su afán de debatir y esclarecer una cuestión que la escolástica medieval había sentado como exclusivamente dogmática».

MARTI DE RIQUER explica amb claredat el que ell pensa sobre aquest tema: «Per què, hem d'admetre que, en tot el llarg del llibre primer de «Lo Somni», on és debatuda l'essència i la immortalitat de l'ànima, la seva sinceritat sembla dubtosa, car els seus mots, quan manifesta amb tota cruesa el seu escepticisme, tenen l'aparença de traduir una veritat i, per contra, quen refuta els seus mateixos errors, es fan impersonals i sonen a fals». (Vegem, *Història de la Literatura catalana*, Volum II, Editorial Ariel, Barcelona, 1980, pàg. 420).

forme dels erudits es fundamenta, segons jo crec, en l'anàlisi d'alguns texts del primer llibre de **Lo Somni**, en els que Bernat Metge mostra el seu escepticisme de forma explícita i, principalment, en una «confessió» que llegim en el segon llibre i que es refereix al passat de l'escriptor.

Vegem els texts del primer llibre:

a) — «Com l'esperit! — diguí jo — No puc creure que l'esperit sia res ne puixa tenir altre camí sinó aquell que la carn té». (2)

b) — «Mas totstemps he cresegut que ço que hom diu esperit e ànima, no fos als sinó la sang o la calor natural que és en lo cos». (3)

c) — «No em par — diguí jo — que l'esperit sia res après la mort, car moltes vegades he vist morir hòmens, e bèsties e ocells, e no veia que esperit ne altra cosa les isqués del cos». (4)

La confessió que apareix en el segon llibre de **Lo Somni** ens indueix a pensar que Bernat Metge tingué fama de incrèdul en la Cort, en temps de Joan I. També el seu comportament moral ha estat posat en entredit per alguns investigadors de la història; així Nicolau d'Olwer, en la **reducció** que fa a **Lo Somni**, ens diu que la carrera de Bernat Metge fou ràpida i brillant degut «mes a les seves qualitats intel·lectuals que no pas a les morals». (5)

Estem, per tant, segons tots els indicis, enfront d'un polític hàbil i pragmàtic que treballa per la seva carrea «ràpida i brillant», encara que per a obtenir aquesta meta haja de prescindir de certes normes morals. (6) Per tot açò, diu Martí de Riquer amb molt de rigor: «si Bernat Metge s'havia fet remarcar en temps de Joan I pel seu escepticisme, és molt natural que, regnant el piosíssim Martí I, volgués esborrar aquesta nota de la seva personalitat, nota que li veda-

---

(2) BERNAT METGE, *Lo Somni*, Editorial Barcino, Barcelona, 1925, pàg. 18.

(3) *Ibid.*, pàg. 19.

(4) *Ibid.*, pàg. 21.

(5) NICOLAU D'OLWER, en la seva **reducció** a l'obra de Bernat Metge, *Lo Somni*, ja esmentada, pàg. 2.

(6) Diu RAFAEL TASIS I MARCA: «La fama de corrupció que, tant en els començaments del seu regnat (de Joan I) com a les acaballes, teia la seva Cort, bé devia tenir algun fonament, i els escàndols provocats per Carroça de Vilaregut, com els esbargos de Bernat Metge quan la Cort residia a València...» (Veure **Pere el Ceremoniós i els seus Fills**, Volum 7 de la **Història de Catalunya**, Editorial Vicens-Vives, Barcelona, 1980, pàg. 192).

I en la mateixa obra de RAFAEL TASIS I MARCA, en la pàg. 177: «Aquest matrimoni, del qual nasqueren quatre fills, no va privar Bernat Metge, que aleshores devia tenir quaranta-tres anys, de tenir amors amb una noia valenciana, a la qual donà un fill...»

ria el retorn a la Cancelleria. (7) Aquest serà el motiu «polític» que l'indueix a escriure en el segon llibre la seva pròpia confessió, que posa en boca de Joan I aparegut en somnis, i que és, al mateix temps, penediment i promesa de conversió.

El rei Joan I, que és el seu *alter ego* en aquesta ocasió, li diu:

«Nostre Senyor Déu, havent gran compassió de la tua ànima la qual era disposta a perdicíó perpetua — per tal com no solament dubtaves, ans seguint l'opinió d'Epicuri, havies per clar l'ànima morir qualque jorn ab lo cos, lo contrari de la qual cosa dessus t'he fet atorgar —, ha ordenat que jo vengués a tu, per mostrar-te clarament per experiència ço que per escriptures e inducció mia no havies volgut saber ne creure. Tu saps bé quantes vegades ne parlest e en disputets estretament ab mi mentre vivia; e jamai et poguí induir a creure-ho fermament...». (8)

Aquesta confessió del rei, que no és més que el propi examen de consciència de Bernat Metge, condueix a moltes ensenyances:

a) Es justifica l'aparició de Joan I, perquè els somnis en l'Edat Mitjana són auguris i advertències del cel. Déu o un personatge venerable i majestuós, actuant com orable, ens anticipa el futur o ens aconsella el que devem fer. Cal no oblidar que **«el valor más transcendente de «Lo Somni» procede del planteamiento de un tema tan característico del humanismo renacentista como la discusión de la inmortalidad del alma»**. (9)

b) Déu té compassió de l'ànima de Bernat Metge (**Déu havent gran compassió de la tua ànima**) i concedeix que el rei Joan I vaja a visitar-lo. S'està evocant al Déu del perdó, al Déu fet home del franciscanisme, al Déu que camina descalç pels camins de Galilea guarint malalts i perdonant a Maria Magdalena.

c) L'ànima de l'incrèdul està en perill de damnació eterna. El rei vol mostrar-li clarament per l'**experiència** tot allò que Bernat Metge no havia cregut llegint llibres (**escriptures**). (10)

---

(7) MARTI DE RIQUER, *Història de la Literatura catalana*, Volum II, pàg. 420.

(8) BERNAT METGE, *Lo Somni*, pàg. 79.

(9) ANTONI VILANOVA, *Op. Cit.* pàg. 21.

(10) «Esriptures». Pareix que l'autor emplea el mot **escriptures** en el sentit de **sagrades escriptures**. En tal cas s'acusaria també a Bernat Metge de donar prioritat a la raó sobre la revelació. Enfontament raó-revelació, que tant va caracteritzar aquesta etapa del Renaixement.

Tot açò està denotant les visions al·legòriques que tant varen caracteritzar als tractats de l'Edat Mitjana. També està present l'inferdantesc, la voluble Fortuna i el consol del personatge misteriós que ve a visitar-nos en els moments de soletat. Recordem que a Boeci se li apareix la Filosofia en forma de dona formosa que el consola.

d) I al fi, el que seria la idea central de tot aquest discurs: «seguint l'opinió d'Epicuri, havies per clar l'ànima morir qualque jorn ab lo cos». Efectivament, Epicur i la seva escola, que havien renovat l'atomisme de Demòcrit (Demócrito), ensenyen una doctrina que és pur materialisme, «la misma alma y el espíritu serían cuerpo, materia más fina y sutil, pero siempre materia. El alma es una parte del cuerpo, como lo son la mano y el pie. Es también divisible, y consiguientemente mortal como el cuerpo».

(11)

Segurament Bernat Metge va conèixer la filosofia d'Epicur a través de Lucreci Caro (96-95 a. de C.). Sabem que el seu poema *De rerum natura* tingué gran difusió durant aquesta etapa pre-renaixentista. Una volta més la filosofia grega es fa romana.

Basant-se sense dubte, en el que hem vist anteriorment, la majoria dels erudits han formulat el seu dictamen: Bernat Metge fou un escèptic.

Escèptic significa en termes filosòfics, no solament el que dubta, sinó el que rebutja la revitat revelada. Escèptic, del grec *skeptikós* (el que observa sense afirmar) (12), és anàleg en filosofia a dir incrèdul, el que no s'afirma en la veritat revelada.

No voldriem d'objectar res sobre el resultat a què han arribar els gran estudiosos de la literatura catalana. El seu mètode és totalment científic i les seves deduccions són les que es deriven de la lectura atenta dels textos metgians. Amb tot, i tenint present que Bernat Metge vol salvar al seu rei de la damnació eterna, formularé algunes consideracions que crec d'interès.

Diu Bordoy-Torrents: «S'han errat de mig a mig aquells qui parint del fet que Bernat Metge vacil·laria adesiara en acceptar proves racionals de la immortalitat de l'ànima i es refereix als ensenya-

---

(11) JOHANNES HIRSCHBERGER, *Historia de la Filosofía*, Tomo I, Editorial Herder, Barcelona, 1977. pàg. 241.

(12) JOAN COROMINAS, *Diccionario etimológico de la lengua castellana*, Editorial Gredos, Madrid, 1976. pàg. 243.

ments de la Fe, han afirmat que el nostre escriptor era un escèptic».
(13).

Com veiem Bordoy-Torrents planteja l'escepticisme de Bernat Metge des d'un angle distint. Diu que alguns han afirmat que el nostre escriptor era un escèptic perquè vacil·laria en acceptar proves racionals de la immortalitat de l'ànima.

Les proves de la immortalitat de l'ànima utilitzant arguments propis de la raó ja tenia una llarga tradició en la literatura patristica. Sant Gregori el Magne en els seus **Diàlegs**, una de les fonts de **Lo Somni**, diu:

«E que après de la mort de la carn la ànima visca, prove's per rahon, la qual, emperò, és ab fe entramesclada». (14)

Però Bordoy-Torrents quan parla de l'escepticisme de Bernat Metge s'està referint al següent text de **Lo Somni**:

— «Si, atorc, mas no que visca sens cos, així com lo cos no viu sens ell; car, Senyor, per molt que hajats dit, no m'havets provat, a mon juí, per raons necessàries, sinò ab persuassions mesclades ab fe, que l'esperit de l'hom sia immortal; ne veig coses evidents perquè ho de-ja creure». (15)

---

(13) PERE BORDOY-TORRENTS, *Les escoles Dominicana y Franciscanes en «Lo Somni» de Bernat Metge*, Revista trimestral de Filosofia, CRITERION, Any I, n.º 1, Volum I (gener-juny), Libreria Catalonia, Barcelona, 1925, pàg. 78.

(14) SANT GREGORI, *Diàlegs*, Volum II, Editorial Barcino, Barcelona, 1968, pàg. 18.

(15) BERNAT METGE, *Lo Somni*, pàg. 31.

(16) FREDERICK COPLESTON, diu en la seva *Historia de la Filosofía*, Volum II, De San Agustín a Escoto, Editorial Ariel, Barcelona, 1978:

pàg. 278.: «La doctrina de la composició hilemòrfica del alma humana facilita la prueba de su inmortalidad, puesto que San Buenaventura no vincula el alma al cuerpo tan estrechamente como la doctrina aristotélica...»

pàg. 280.: «El método de Santo Tomás y el método de San Buenaventura son, pues, diferentes, y no se les puede meter a la fuerza en un mismo molde sin distorsionarse a uno de ellos».

pàg. 518.: «La posición general de Escoto consiste en que podemos probar filosóficamente que el alma racional es la forma específica del hombre; pero que no podemos probar demostrativamente en filosofía ni que el alma es inmortal ni que el cuerpo resucitará».

En la mateixa pàgina: «No todas las aserciones de los filósofos han sido probadas por éstos valiéndose de razones necesarias, sino que frecuentemente tuvieron sólo algunas persuasiones probables (algunos argumentos probables y persuasivos), o la opinión general de algunos filósofos precedentes».

Vegem la similitud que tenen aquestes declaracions d'Escoto amb el text de **Lo Somni**: «no m'havets provat, a mon juí, per raons necessàries, sino ab persuasions mesclades ab fe...»

pàg. 101, Tomo II, *De Ockham a Suárez*, F. COPLESTON diu: «Ockham no dice, por supuesto, que no poseamos almas inmortales; lo que dice es que no podemos probar que las poseemos. Esa es una verdad revelada, que se conoce por la fe». (Podem veure com el franciscà anglès segueix la mateixa doctrina d'oposició a Sant Tomás).

Heus ací la «raó entremesclada amb la fe» en Sant Gregori i les «**persuassions mesclades ab fe**», però sense les raons necessàries, en **Lo Somni**. Bernat Metge està rebutjant les proves tomistes de la immortalitat de l'ànima basades en la raó i està seguint la doctrina de l'escola franciscana (16) que defensava una posició contrària a l'escola dominicana. El rei Joan I no ha provat per **raons necessàries** la immortalitat de l'ànima, sinó amb **persuassions mesclades amb fe**, com li diu el seu deixeble.

Els dominicans sostenien que «amb les soles forces de la raó pot hom provar estrictament la immortalitat de l'ànima», (17) mentre que els franciscans, seguint les ensenyances de Sant Bonaventura, Ockham, Ramon Llull i Duns Escoto, diuen que es necessita el suport de la fe per a creure en les coses invisibles.

Aquesta inclinació de Bernat Metge per la doctrina franciscana (18), era, possiblement, una mesura política. Recordem que la ideo-

---

(17) PERE MR. BORDOY-TORRENTS, Op. Cit., pàg. 73.

(18) El franciscanisme tenia profunds rels en tot el territori català. FRA PERE DE SANAHUJA en el seu important document, **Monestir dels Framenors Observants de Lleida**, publicat en **MISCEL·LANIA FINKE, HISTÒRIA I CULTURA CATALANA**, Biblioteca Balmes, Analecta Sacra Tarraconensia, Barcelona, 1935, diu:

pàg. 179: «La història dels Framenors a la ciutat de Lleida és gairebé de tanta antigor com la història mateixa de l'Orde Seràfic. Comença allí ja en temps de Sant Francesc, pocs anys drespés de la fundació de la Religió Minorítica».

pàg. 180: «En aquest convent, el 14 d'octubre de l'any 1246, tingué efecte l'acte solemne de la cèlebre reconciliació del comte rei Jaume el Conqueridor amb el bisbe de Girona Fra Berenguer de Castellbisbal i l'Orde de frares Predicadors en presència de moltes nobilíssimes personalitats i gran minió de poble, rebent el monarca l'absolució de les censures de mà dels Delegats papals el bisbe de Camerino i Fra Desideri, de l'Orde de Framenors, penitencier major del Sant Pare, drespés d'haver promés obeir els manaments de l'Església i donar satisfacció conforme a l'aprovació dels delegats del Pontífex».

Les rels del franciscanisme a Catalunya les encontrem també en els escrits religiosos del metge, teòleg i visionari Arnau de Vilanova. Diu MIQUEL BATLLORI, en la pàg. 67 de la seva **Notícia preliminar a Les Obres Catalanes** de Arnau de Vilanova, Volum I: **Escripts religiosos**, Editorial Barcino, Barcelona, 1947: «És, per contra, bon notador que, mentre Olieu blasmava la contemplació de la humanitat i de la passió de Jesucrist, el visionari català, atenant-se en aquest punt a la veritable escola franciscana tan altament representada a Catalunya per la figura excelsa del seu contemporani Ramon Llull, recomanava als seus beguins el seguiment i la contemplació assídua de la vida de nostre Senyor».

L'exaltació de la pobresa de Crist, tan característica en l'Orde Franciscana, la trobem constantment en les obres religioses d'Arnau de Vilanova. En la **Lliçó de Narbona**, dins del Volum I, **Escripts religiosos**, que ja hem esmentat, diu: «Altre exemple que donà, observan ab los mortals, fo exemple de elegir e de amar probesa en aquest segle, car volch néxer de mare pobra, e n loch tan solament naxien los pobres...» (pàg. 143).

Recordem que els vots franciscans són: pobresa, castedat i obediència. Hi ha que tenir present l'obra d'Eiximenis, **Vida de Jesucrist** i, finalment, es pot presentar com a prova valuosa aqueixa atmosfera franciscana que triomfa en **Tirant lo Blanc**, de Joanot Martorell.

logia de Ramon Llull, havia estat la ideologia «oficial» de la Corona i que en les polèmiques que aquestes dues Ordes religioses sobre el tema de la Immaculada Concepció, va sortir triomfant la tesi franciscana. El rei Martí, humà i piadosíssim, «donava instruccions per a la celebració litúrgica de la festa de la Immaculada Concepció i reclamava enèrgicament que fos aplicada una severa sanció a Miguel Dez Puig, frare predicador, que en un discurs posaba en dubte la concepció sense pecat original de la Verge Maria. (19) També devem recordar l'enfrontament de la Monarquia amb l'Inquisidor Eymerich, que va publicar en 1389 — uns anys abans de sortir a la llum **Lo Somni** de Bernat Metge — els seus **Diàlegs contra llul·listes**.

La posició franciscana s'havia enfortit a la Cort i al poble, i no és gens estrany que Bernat Metge, hàbil polític, seguira les ensenyances franciscanes que, al mateix temps, eren les ensenyances que seguia el rei Martí, a qui anava dirigit **Lo Somni**.

Malgrat aquesta ideologia «oficial», la prudència diplomàtica de Bernat Metge li recordava que en Palau encara conviuen les dues escoles teològiques de les quals eren els seus representants dos grans intel·lectuals protegits pel Monarca: Francesc Exiscimenis, de l'Orde franciscana i Sant Vicent Ferrer, de l'Orde de Frares predicadors. (20) Convenia, doncs, a Bernat Metge, mantenir-se en el terreny neutral que li dictava el seu pragmatisme; per açò els seus models distints en **Lo Somni**: Sant Tomàs, per una banda i Duns Escoto, per l'altra.

Però al marge d'aquestes controvèrsies doctrinals entre escoles, Bernat Metge sap, que si vol fruir de la confiança del nou rei, (21) «cultivat, més seriós que el seu germà i molt menys supersticiós que ell» (22), deu de seguir les ensenyances dictades per la Santa Mare

---

(19) RAFAEL TASIS I MARCA, Op. Cit., pàg. 209.

(20) Ibid., pàg. 239: «Fra Francesc Eiximenis, bisbe d'Elna que moria un any abans de Martí, fou també protegit per ell, com ho havia estat pels seus antecessors. Però el gran conseller, l'home de més influència damunt del rei, fou Sant Vicent Ferrer. El frare valencià, extraordinari predicador, tenia també innegables dots polítiques».

(21) Ibid., pàg. 213: «Seriós, gens donat a la frivolitat i ben poc a les caceres — com ho era el seu germà, el brillant i lleuger Joan».

(22) Ibid., pàg. 239: En la mateixa obra, pàg. 214: fent referència al rei Martí: «Espòs fidel — hom no li coneix bastards ni se li atribueixen amors il·legítims, ni tan sols fantasiosos, com els que llegendàriament uneixen el seu germà, també marit fidel, i la dissoluta Carroça de Vilaragut».

l'Església i penedir-se de les seves velles creences materialistes.

Encara que aquesta fe rebuda en un moment de desequilibri moral pogués presentar-se com sospitosa, també podem pensar, per altra banda, que el seu penediment pogué ésser sincer i fruit d'un acte lliure desproveït d'actituds pragmàtiques. Aquest acte lliure pogué ésser estimulat per un procés de fàstic front l'horrible espectacle de la vida, que va provocar en ell, al mateix temps, un retorn místic de renúncia avant la falsedat del món. La mort del seu rei l'ha induït a la reflexió. «**Sin infierno ni paraíso, la insuperable amargura de la aniquilación física, la realidad perturbadora del perecer terrenal bastan por sí solas para dar a la vida un sentido, al mismo tiempo trágico y plenamente humano**». (23)

Sols la raó, recolzada en una creença que espera, podia lliberar a Bernat Metge del seu estupor davant la caducitat del cos. ¿No es aquesta per ventura, la doctrina lul·liana heretada? ¿No és aquest el racionalisme cristià de Ramon Llull, compartit, sovint, pels seus rampells místics?

La Fortuna havia abandonat al nostre escriptor i també l'havia abandonat ja la seva passió de joventut. Bernat Metge, humanista, sabia que la falta de creença té, algunes voltes, una base de tipus passional. No creure comporta una absència i una negació que tampoc pot il·luminar-se amb l'evidència (**demostratio**). Bernat Metge havia pensar sobre tot açò en la presó. Oblidat per tots, sent l'angúnia de la mort que ha arravatat al seu rei, del qual és còmplice i testic, sense dubte, d'una vida equívoca ja morta. L'amenaça del càstig etern que pesa sobre el rei s'anuncia amb més força en la soledat. L'ombra del rei es presenta per a tranquil·litzar a Bernat Metge, i li diu:

-«Esperança d'aconseguir la glòrica eternal m'aconsola, e tristor com ja no hi són me pany contínuament». (24)

El rei Joan I és en via de salvació. Salvant al seu rei, salva també a la seva consciència torturada per l'angoixa de culpa o de càstig. Vol així lliberar-se del terror del qual Epicuri, amb la seva doctrina ma-

---

(23) RUGGIERO ROMANO - ALBERTO TENENTI, *Los fundamentos del mundo moderno. Edad media tardía. Reforma. Renacimiento*, Historia Universal Siglo XXI, Siglo XXI Editores, Madrid, 1977⁶ pàg. 109.

(24) BERNAT METGE, *Lo Somni*, pàg. 67.

terialista, no l'havia aconseguit llibertar. (25)

Bernat Metge volgué creure. La mort del rei Joan I i la meditació del seu propi destí li va produir un sentiment de terror. Es cert, com diu Gabriel Marcel, que l'expressió «voler creure» pot considerar-se criticable, «**puesto que corre el peligro de que se la interprete en un sentido pragmatista, inaceptable tanto para el metafísico como para el creyente**». (26)

Aquesta és la causa per la qual els erudits han dit que el penediment de Bernat Metge era una mera resposta pragmàtica que li obriria les portes de la Cancelleria del nou monarca, el piadosíssim Martí I. Vol dir tot açò en altres paraules, que el penediment de Bernat Metge no fou més que un ardit polític per a guanyar-se els favors del nou rei; una maniobra més d'aquest home calculador

---

(25) Sabem que al final de l'Edat Mitjana i, principalment, en els inicis del Renaixement, la doctrina d'Epicuri i dels seus deixebles (Lucreci, **De remun natura**), torna a ésser polèmica. Vegem lo que diu JEAN LACROIX en **El ateísmo moderno**, Editorial Herder, Barcelona, 1968, pàg. 82: «**Mientras que Hércules, el héroe estoico, no ha liberado a los hombres más que de los males que amenazan su vida, de esos monstruos que matan sus cuerpos, Epicuro los ha liberado de un terror más profundo y más confuso, más interior también, surgido de esos sentimientos religiosos que envenenan la existencia haciendo temer el juicio, la venganza y el castigo de los dioses**».

BENJAMIN FARRINGTON, en el seu llibre, **Ciencia y política en el mundo antiguo**, Editorial Ayuso, Madrid, 1973, dice: «**El temor a sufrir después de la muerte fue disuelto por la teoría de la mortalidad del alma, y la reforma de la religión popular promovida por Epicuro enseñó explícitamente que los dioses no se interesan por el bien o el mal de los hombres malvados**». (pàg. 167).

I en la pàg. 184: «**La polémica de Lucrecio no se dirigió exclusivamente, ni siquiera esencialmente, contra la superstición popular, sino que su objeto fue la religión del Estado en cuanto sostenedora y promotora de supersticiones, y la vehemencia de su ataque encontró en las circunstancias de su tiempo un incentivo particular**».

En la pàg. 204, diu que l'actitud que Ciceró demostrava que en la Roma de l'època existia una gran oposició entre els deixebles d'Epicuri i l'oligarquia dominant: «**En las «Tusculanas» nos da la descripción de un movimiento de masas que se forma entre las clases más humildes del pueblo, en que se discuten los escritos epicúreos**».

Ciceró menyspreava el epicureisme. En les «Tusculanes», font de **Lo Somni**, els anomena filòsofs plebeus: «**Licet concurrant omnes plebei philisophis enim i, qui a Platone et Socrate et ab ea familia dissident, appellandi videntur, non modo nihil umquam tam eleganter explicabunt, sed ne hoc quidem ipsum quam subtiliter conclusum sit intelligent**». (Tusculanae, Volum I, Fundació Bernat Metge, Tipografia Emporium, Editorial Alpha, Barcelona, 1948, pàg. 36).

Contra el que va lluitar Epicur, i més tard, el seu deixeble Lucreci, «**no era contra la superstición del pueblo, sino contra la religión organizada de la aristocracia**». (BENJAMIN FARRINGTON, Op. Cit., pàg. 187.)

(26) GABRIEL MARCEL, **Incredulidad y fe**, Ediciones Guadarrama, Madrid, 1971. pàgs. 134-135.

que, front al «nou sobirà, més sever en matèria moral», (27) sap fingir un propòsit d'esmena.

Encara que aquestes deduccions fetes sobre la personalitat de Bernat Metge puguin ésser certes, podem afegir que, amb freqüència, és pretén comprendre el temps passat emprent solament mètodes crítics i oblidant que per a desxifrar el comportament d'un personatge històric és necessària també una dosi d'intuïció i fins, jo diria, d'imaginació.

Tot m'endueix a pensar que en 1398, data en que Bernat Metge escriu **Lo Somni**, ha desaparegut ja aquell home **femeller**, que **s'havia fet remarcar en temps de Joan I pel seu escepticisme**. El fet d'escriure **Lo Somni** ens està demostrant ja que el destí de l'ànima humana l'apasiona. Tot aquest diàleg en què posa en dubte el més allà perdurable, ens està confirmant que en el fons està convençut de **la immortalitat de l'home**, encara que, en aquesta defensa de les seves conviccions íntimes —expresades per boca del rei dialogant— aparèixquen conceptes heterodoxes, fruit de la seva falta de preparació filosòfica, és cert, però no d'una posició escèptica enfrontada davant les veritats del catolicisme.

Tenint en compte el drama espiritual en què està submergit el nostre escriptor, un estudi del moment històric en què apareix **Lo Somni** i un judici crític sobre alguns dels seus texts, ens ajudarà a completar aquesta aproximació a la figura de Bernat Metge, que escriu **Lo Somni** en un moment transcendental per a la història del pensament català.

Mentres la pesta assolava els camps del país i el col.lapse econòmic (1380) es traduïa en un anguniós mal-estar, la Santa Església, separada pel Cisma d'Occident (28), imposava la seva intolerància religiosa, que va donar com a resultat la gran matança de jueus

---

(27) RAFAEL TASIS I MARCA, Op. Cit., pàg. 179.

(28) FERRAN SOLDEVILLA, **Resum d'Història del Països Catalans**, Editorial Barcino, Barcelona, 1979. Diu en la pàgina 101: «Quan el Cisma d'Occident va dividir la Cristiandat en dues obediències —una part que obeïa al papa de Roma i l'altra el d'Avinyó—, Pere III va restar neutral. Però Joan I es va decantar per la Seu avinyonesa, la qual fou regida uns quants anys per l'aragonès Pere de Luna amb el nom de Benet XIII, ben sostingut pels catalans. Resolt el Cisma en el Concili de Constança (1414-1418) amb l'elecció de Martí V, Ferren d'Antequera, que devia a Benet XIII la corona d'Aragó, va separar-se de la seva obediència. Pere de Luna, retirat al castell de Peníscola, va continuar considerant-se papa fins a la mort. Encara el va succeir, amb nom de Climent VIII, el també aragonès Gil Sánchez Muñoz que va acabar renunciant en 1429».

(1391). Les profecies anunciadores de la vinguda de l'anticrist y la visió apocalíptica 29 que hom tenia del món havien sacsejat la sensibilitat cristiana, que «se polariza de un modo notable en torno a la agonía y al tránsito del creyente de la tierra al más allá». (30)

Resultat d'aquesta sensibilitat nova, és l'aparició d'una literatura polèmica, i patètica al mateix temps, que es planteja constantment el tema de la immortalitat i la volta al cristianisme primitiu (31). **Lo Somni** és, per tant una manifestació literario-filosòfica producte d'una etapa històrica concreta que és presidida per terror a la mort anihilladora.

Malgrat tot, i com reacció contra la cultura eclesiàstica dominant durant tota l'Edat Mitjana, apareix una nova cultura «laica»

---

(29) ARNAU DE VILANOVA, *Obres catalanes, Volum I, Escrits religiosos*, Editorial Barcino, Barcelona, 1947.

Diu Arnau de Vilanova:

En la *Confesió de Barcelona* (*Magister Arnaldus de Vilanova super facto adventus Antechristi*), pàg. 107: «E confés, primerament, que he scrit que en lo temps que l'aveniment d'Antechrist se acostarà, tant si les persones vivien de cors comú de natura porien atènyer aquell temps, serà necessari als cristians...» (En el *Tractatus de tempore adventus Antichristi*, Arnau de Vilanova havia fixat la vinguda de l'Anticrist per a l'any 1378).

En la pàg. 110: «Aprés açò, confés haver scrit que l temps del damunt dit enemich serà de infra aquest centenar que ara corre, e que d'açò fan fe moltes revelacions autèntiques».

Com diu Carreras i Artau, en el seu *pròleg* als *Escrits religiosos* que hem esmentat: «Les preocupacions religioses passen ara al primer pla. La visió profètica de la propera fi del món, que ell assenyala per al nou segle a punt de començar, i la imminència de la vinguda de l'Anticrist l'obsessionen i el porten a predicar la urgència d'una reforma en la vida interior i la necessitat d'una reorganització de l'Església». (L'any 1299 fou l'any més agitat de la vida d'Arnau de Vilanova). (Pàg. 21, del *pròleg*).

I en la pàg. 28: «Per efecte dels desenganys rebuts dels papes, dels dominicans i dels teòlegs seculars, des de 1304 es fa albirador un canvi d'orientació en Arnau de Vilanova, el qual s'aferra cada dia més a la idea de la necessitat d'una reforma espiritual, però vol ara basar-la en la institució reial i en l'estament laic». (És molt important aquesta observació, perquè, segons han afirmat alguns intel·lectuals, la història religiosa del segle XIV és un intent de reforma que, per diverses causes, no es va poder llevar a efecte. Vegem en la nota següent el floriment místic i el desig de «tornar» al cristianisme pur primitiu).

(30) RUGGIERO ROMANO- ALBERTO TENENTI, *Op. Cit.*, pàg. 105.

(31) «Una forma vistosa de repliegue religioso es el florecimiento místico. Aunque los místicos renanos —desde Eckhart (m. 1327) a Seuse (m. 1366), desde Tauler (m. 1361) a Ruysbroeck (m. 1381)— sean los máximos representantes de tal fenómeno, éste no se halla circunscrito a su zona geográfica. Los visionarios, los extáticos, los predicadores espirituales, los ascetas caracterizan esta época también en el resto de Europa...» (RUGGIERO ROMANO- ALBERTO TENENTI, *Los fundamentos del mundo moderno*, pàg. 93.)

¿La tradició mística en la Corona d'Aragó? El *Llibre d'Amic e Amat* de Ramon Llull és en «llur conjunt un ver breviar d'amor mística, tot ple d'imatges vives, de pensaments qui fulguren, de jaculatories qui brunzen...» (RAMON LLULL, *Llibre d'Amic e Amat*, Editorial Barcino, Barcelona, 1927, pàg. 12. De la *Introducció* de Salvador Galmés.

que, encara que no s'ha després adhuc dels components medievals, dogmes i creences religioses, s'enfronta amb el sistema eclesiàstic la qual crisis jeràrquica està reflectida en el Cisma. La simonia, la corrupció del clericat, la comercialització del més allà per mig de les indulgències que redueixen l'estada en el purgatori (32), la religió aliada a fins terrenals i les constants disputes teològiques sobre temes que no afectaven per a res el vertader Evangili de Crist, han

---

(32) En l'Edat Mitjana el purgatori és present en els frescs de les esglésies i es recordat des de la trona: «Susaxí és purgatori, que si volem parlar «comparative» de la pena de purgatori, vet que ls dies són dits bons, per ço com purgatori està entre infern e paraís; e donchs, si deým per comparació que la ànima és exida de infern e és entrada en purgatori, vet que són dits dies bons. Mas si volem parlar «absolute», quan és a la pena de la ànima, són dies mals» (SANT VICENT FERRER, *Sermons*, Volum quart, a cura de Gret Schib, Editorial Barcino, Barcelona, 1977, pàg. 213).

Efectivament, «esta época se refugia ya, en gran medida, en un mito análogo —el purgatorio—, que desvaloriza la terrible verdad del mito infernal». (RUGGIERO ROMANO- ALBERTO TENENTI, Op. Cit., pàg. 87.)

Aquesta és la causa de que Bernat Metge situé al rei Joan I en el purgatori, que és via de salvació. També Ramon de Perellós, en el seu viatge al purgatori de Sant Patrici, pot entrevistar-se amb el rei Joan I: «E aqui yo vi bell colp de mos companyons, que yo conoysia, e de mos parens e parentas; he lo rey don Johan d'Aragó; e frare Franses del Orde de Girona, dels frares menos del dit conuent; e Dolsa de Carles, que era ma neboda, la quel no era morta quant yo parti de la terra, ny yo no sabia de sa mort» (HISTÒRIES D'ALTRE TEMPS, *Viatge al purgatori de Sant Patrici*, per Ramon de Perellós. Texts autèntics publicats en vista dels manuscrits i de les edicions primitives per R. MIQUEL I PLANAS, Biblioteca Catalana, Barcelona, 1917, pàg. 27).

En el segle XII el cavaller irlandes Owein també va baixar al purgatori llegendari de Sant Patrici, introductor del cristianisme en Irlanda. Sant Patrici, «havent trobat grans resistències per part d'aquells naturals a acceptar la nova fe y va posar crèdit a la relació que dels torments y penes del purgatori'ls feya, el Sant demanà y obtingué de Deu que establis en ple desert un forat pel qual fos possible devallar a la mansió terrible, a fi de que'ls incrèduls poguesin esser convencuts de propia ciencia». (Nota preliminar de *Viatge d'en Ramon de Perellós al Purgatori de Sant Patrici*, pàg. vij).

Aquesta narració d'Owein, que tingué una gran difusió en el món cristià de l'Edat Mitjana, també va causar sensació en la Cort de Joan I. «El vescomte Ramon de Perellós y de Roda, senyor de la baronia de Ceret, o sia' cavaller català de que's tracta, era, en temps del primogènit d'Aragó qui fou després Joan I, l'encarregat a Paris de diversos afers diplomàtics: mitjançant una lletra que li endreça l'infant hagué de fer-li, entre altres encàrrechs d'ordre privat, el de que li procurés la relació d'aquell cavaller qui era entrat en el Purgatori de Sant Patrici». (Pàg. ix, de la Nota preliminar del *Viatge al Purgatori de Sant Patrici*).

«A tot això arribà l'any 1395, en el qual acorregué la mort sobtada del rey en Joan. Les circumstàncies d'aquesta mort donaren una vivíssima actualitat a la qüestió del Purgatori, circulant pel poble les més estranyes suposicions en quant a la sort futura de l'ànima del monarca». (Pàg. ix, de la Nota preliminar del *Viatge al Purgatori de Sant Patrici*) va adquirint cert nivell cultural i es va interessant lentament pel nou humanisme literari, que és la volta entusiasta «a una cultura remota, marginada por el cristianismo medieval, pero no lo suficientemente olvidada para poder redescubrirla como una novedad». (33) A aquest redescubriment contribuïran també els savis musulmans i jueus, que comenten a Aristòtil adaptant les seves doctrines a la seva pròpia formació corànica o talmúdica.

aconseguir posar en perill el poder de la Curia. Podríem dir, que la cultura viatja del claustre monacal a la ciutat mercantilista, on una nova societat burgesa va adquirint cert nivell cultural i es va interessant lentament pel nou humanisme literari, que és la volta entusiasta «**a una cultura remota, marginada por el cristianismo medieval, pero no lo suficientemente olvidada para poder redescubrirla como una novedad**». (33) A aquest redescubriment contribuïran també els savis musulmans i jueus, que comenten a Aristòtil adaptant les seves doctrines a la seva pròpia formació corànica o talmúdica.

---

(33) RUGGIERO ROMANO - ALBERTO TENENTI, Op. Cit., pàg. 115-116.